

A helynevek jelentéstani vizsgálatához*

1. A nyelvtudományban hosszú ideig uralkodott az a felfogás, hogy a tulajdonneveknek nincs jelentése, azaz nincs fogalmi tartalma, konnotációja, csupán denotációja, más szóval önkényes, pusztán hangalakjával utal a leírt dologra (vö. J. SOLTÉSZ KATALIN, A tulajdonnév funkciója és jelentése. Bp., 1979. 36. A továbbiakban: Tulajdonnév). Közel félszáz éve azonban a tulajdonnévnek mint jelentéssel bíró nyelvi elemnek a „rehabilitációja” lehetőséget teremtett egyúttal a helynevek jelentésszerkezetének vizsgálatára is. J. SOLTÉSZ KATALIN minden tulajdonnévvizsgálat fontos és termékeny módjának tekinti a hangalak és jelentés viszonyának elemzését (vö. i.m. 33–43), amely természetesen szoros összefüggésben áll a köznévi jelentéskategóriák eseteivel (ld. ehhez KÁROLY SÁNDOR, Általános és magyar jelentéstan. Bp., 1970. 78. A továbbiakban: Jelentéstan).

Írásomban a négy leglényegesebb és legvitatottabb csoporttal foglalkozom, a poliszémia, a homonímia, az alakváltozatok és a szinonímia eseteivel, s további szűkítésként csakis a helynevekre vonatkoztatva azokat. A közszavaknál megszokott terminológiai rendszert használom ugyan, de a terminusokat némileg másképpen definiálva és alkalmazva, mint ahogyan azt a közszókincs esetében megszoktuk. A fogalomrendszer értelmezésének a módosítását a tulajdonnevekre való alkalmazás eleve szükségessé teszi, s még inkább indokolja az, hogy történeti helyneveket kívánok jellemezni ezekkel a – természetüknél fogva szükségszerűen – szinkrón kategóriákkal. Példáimat a korai ómagyar kori Abaúj és Bars vármegegyék anyagából veszem.

2. A hangalak és jelentés kapcsolatának egyik lehetséges megvalósulása az, amikor egy hangalakhoz több jelentés kapcsolódik. A helynevek rendszerében ez úgy értelmezhető, hogy ugyanazt a nevet több egyed is viseli egy időben vagy történeti egymásutániségában, s minthogy jelentésen a J. SOLTÉSZ által meghatározott denotatív jelentést értem, minden tulajdonnévnek annyi jelentést tulajdoníthatunk, ahány denotátumra vonatkozik.

Ebben az összefüggésben mutatom be a helynévi poliszémia és homonímia eseteit. Mindkét terminus különféle definíciókkal, különféle értelmezésekben van jelen a szakirodalomban, s ezek az értelmezések az adott rendszerben többnyire következetesen, konzekvens módon szerepelnek.¹ E meghatározásokkal éppen ezért nem is kívánok polemizálni, netán szembehelyezkedni, csupán egy másfajta nézőpontból igyekszem megvilágítani a kérdéskört, s érvekkel alátámasztani válsztásomat, esetleges módosítási javaslataimat.

* A tanulmányt Mező Andrásnak ajánlom, akinek – órai konzultációk, valamint kötetlen személyes beszélgetések révén – ismereteim kialakításában, tudományos (főként nyelvtörténeti, névtani) nézeteim formálásában sokat köszönhetek.

¹ Vö. pl. INCZEFI, Földrajzi nevek névtudományi vizsgálata (Makó környékének földrajzi nevei alapján). Nyelvészeti tanulmányok 14. Bp., 1970. 80 (A továbbiakban: Makó), KÁLMÁN BÉLA, Mező, A hivatalos magyar helységnévvadás. Bp., 1982. 121 (A továbbiakban: Hiv.), HOFFMANN, A helynevek jelentéstani vizsgálatához: MNyj. 23: 15–6, J. SOLTÉSZ, Tulajdonnév 33–8 stb.

Szükségszerűen nehézségekbe ütközünk akkor, ha szinkrón fogalmakkal történeti névanyagon kívánunk vizsgálatokat végezni. Ennek a jelentéstani kategóriák alkalmazásakor is több példáját láthatjuk. A hagyományos, a szakirodalomban többnyire elfogadott felfogás szerint úgy különböztethetjük meg a helynévi poliszémiát a homonímiától, hogy az előbbibe azokat az azonos hangalakú helyneveket soroljuk, amelyekben a denotatív jelentések között a genetikai kapcsolat felismerhető (vö. J. SOLTÉSZ, A tulajdonnév jelentésszerkezete. NytudÉrt. 83: 562, Tulajdonnév. 34, HOFFMANN: MNyj. 23: 15),² az utóbbiba pedig azokat, amelyekben megszakadt vagy soha nem is volt meg ez a kapcsolat (vö. Tulajdonnév 36). E felfogás bizonyos mértékig a névhasználók nyelvtudatához köti a fogalmak értelmezését. A régi helynévkincs esetében azonban efféle névszociológiai szempontokat igencsak nehezen érvényesíthetünk. Aligha van ugyanis lehetőségünk arra, hogy több száz év távlatából megítéljük: milyen természetű lehetett a nevet használó közösség tudatában a nevek egymáshoz való viszonya, azaz érezték-e közöttük genetikai kapcsolatot vagy sem. Vannak ugyan korlátozott mértékben lehetőségeink arra, hogy ezt valószínűsíthessük: pl. a metonímia azon eseteiben, amelyek során egy hely neve a vele érintkező hely megnevezésévé válik, vélhetően élhetett a kapcsolat a közösség tudatában. A *Garadna* patak és *Garadna* település nevei tehát kétségtelenül poliszemantikus viszonyban lehettek egymással. Nehezebb a helyzetünk akkor, ha személyek és helyek összefüggéseit kell mérlegelnünk. Azt, hogy a személyről elnevezett település névadóját a korai ómagyar kor valamely időszakában a köztudat ismerte-e vagy sem (azaz a személynévvel való felismerhető azonosság megléte esetén képes volt-e a névatvitelt meghatározott személyhez kapcsolni),³ aligha ítéltethetjük meg. A *Kürt* településnév (megszületésekor) a névhasználókban reális összefüggést asszociálhatott a *Kürt* törzsnévvel. Ez a kapcsolat azonban egy idő után a név természetéből következően elenyészett. Szükségszerűen adódik tehát az kérdés: mihez viszonyítsunk, amikor a nevek jelentéstani kapcsolatát kívánjuk meghatározni? Objektív érvekkel nemigen válaszolhatunk, az azonban tagadhatatlan, hogy ez a fajta névszociológiai–névélettani szempont (ti. az, hogy tudatában vannak-e a névhasználók a denotátumok közötti genetikai kapcsolatnak) olykor még a szinkrón helynévrendszer vonatkozásában sem adhat megbízható, objektív eredményeket. Éppen ezért talán érdemes felvetni egy másik értelmezési-definiálási lehetőséget is.

J. Soltész Katalin szerint poliszémiáról akkor beszélünk, ha a denotatív jelentések között megvan és felismerhető a genetikai kapcsolat, vagy ha az azonos névalakokat azonos motiváció hozta létre (vö. i.h., én ritkítottam: T.V.). A történetiség miatt – úgy vélem – talán indokolt ennek a megjegyzésnek a kiemelése. Sőt további megszorításként az azonos névadói szemléletet, az utolsó névalkotó mozzanatot (azaz bizonyos értelemben egy kifejezetten keletkezéstörténeti kritériumot) domináns szempontnak, kiindulási alapnak javaslom a helynévi poliszémia és homonímia elhatárolásában. Ilyen értelemben – gyakorlatilag belső, rendszerbeli nehézségek nélkül – poliszemantikusnak minősíthetünk minden olyan

² A köznévi poliszémiát hasonlóan értelmezi KÁROLY SÁNDOR (vö. Jelentés 79–80).

³ Vö. ehhez Tulajdonnév 37.

nevet, ahol az azonos hangalak kialakulását azonos névalkotó mozzanat eredményezte (s a nevekben leíró szempontból azonos funkcionális-szemantikai jegy jelentkezik), s homonímiáról beszélhetünk abban az esetben, ha a névkeletkezés befejező fázisában eltérés mutatkozik (s egyúttal a nevek funkcionális jellege sem azonos).

A továbbiakban a fogalomrendszert a fentiek szerint (azaz a történeti mozzanattal kiegészítve) értelmezem, s ennek alapján sorolom be a poliszémia vagy a homonímia esetei közé az alakilag megegyező névpárokat.

2.1. A poliszémia. Abaúj és Bars vármegyék helynévanyagában két objektum viseli az *Aranyos*, *Aszú-völgy*, *Bérc út*, *Közép-bérc*, *Megye pataka*, *Nagy-erdő* mikro-, valamint az *Apáti*, *Keresztúr*, *Nádasd*, *Oroszi*, *Újfalu*, *Vadász* településneveket. A *Száraz-völgy* névnek ugyanitt három denotátuma ismeretes. A két vagy több azonos helynév között fennálló poliszemantikus viszony az azonos névadói szemléletből, a helynevekben megjelenő azonos szemantikai jegyből magyarázható.⁴

Az itt és persze szerte a magyar nyelvterületen több helyen előforduló *Berek*, *Eresztvény*, *Halom*, *Haraszt* egyszerű földrajzi köznévi helynevek egymással szintén poliszém kapcsolatban állnak, hiszen bennük minden esetben ugyanazt a funkciót: a hely fajtájának a megnevezését láthatjuk.

Poliszém nevekként kezelem az olyan átvett, jövevényneveket, amelyek több helyen is előfordulnak azonos alakban: a két *Ruszka* Abaújban és a két barsi *Kelecsény*, *Kosztolány* településnév sorolható ide. A szakirodalom az ilyen átvett neveket homonimáknak tekinti (vö. Tulajdonnév 36), az általam alkalmazott definíció szerint azonban (hiszen a két azonos alakú név utolsó névalkotó mozzanata megegyezik) poliszémnek minősülnek. A magyar névhasználók számára ezek a nevek nem fejeznek ki más információtartalmat, mint hogy megnevezik az adott helyet, azaz nincs közszoói értelemben vett jelentésük, pusztán denotátumukra utalnak.

2.2. A homonímia. A tulajdonnévi homonímia kialakulásában egy keletkeztörténeti mozzanat, a metonimikus névátvitel játszott döntő szerepet. E névalkotó eljárás keretein belül alapvetően két fő csoportot kell megemlítenünk: a hely egy másik hellyel van kapcsolatban az egyik, valamely személlyel vagy személyekkel a másik esetben. A metonímia alapjául szolgáló tulajdonnév és a keletkező helynév között minden esetben homonim kapcsolat áll fenn.

A személy (vagy csoport) és hely viszonylatában megfigyelhető homonímiáról nem kívánok részletesebben szólni, írásom ugyanis csupán a helynevek körében jelentkező jelentéstani összefüggések bemutatására irányul. Egy-egy példa erejéig azonban talán érdemes kitérni erre a kapcsolatrendszerre is. Személynév és településnév közötti homonímiát láthatunk az abaúji *Didic*, *Enyicke*, *Fancsal*, *Gard*, *Gönc*, *Méra*, *Nyeste*, *Tihany*, *Toka*, *Vizsoly*, *Zsadány* stb., valamint a Bars megyei *Baracska*, *Bars*, *Csifár*, *Léva*, *Töhöl*, *Töre*, *Verebély*, *Zseliz* stb. falunevek eseté-

⁴ A helynevek jelentéssz összefüggései bizonyossággal természetesen csakis a teljes – esetünkben ómagyar kori – névanyag együttes vizsgálatával mutathatók ki. Tágabb névanyag vonatkozásában például kiderülhet, hogy a kisebb korpuszban egyjelentésűnek bizonyuló *Hideg-kút* megjelölést a magyar nyelvterületen több objektum viseli (találunk ilyen neveket még például Baranyában vagy Borsodban is).

ben. Nemzetségnév – településnév homonímiát figyelhetünk meg a három barsi *Vezekény*, az abaúji *Bárca* és esetleg a *Kinizs* településnevekben. Törzsnév – településnév kapcsolatát mutatja ez az összefüggés a *Gyarmat*, *Keszü*, *Kürt* barsi és a *Kér* abaúji településnevekben.

A továbbiakban a helynevek közötti homonim kapcsolatról szólok részletesebben. Víznév és településnév viszonyában többféle összefüggést mutathatunk ki: a Bars megyei *Lukóca*, *Rohozsnyica*, *Zsikva* és az abaúji *Bózsva*, *Kolbása*, *Miszla* települések arról a folyóról kapták a nevüket, amely mellett létrejöttek. Az *Ida* és a *Bódva* folyónevekből Abaújban két *Ida* és két *Bódva* településnév is kialakult.⁵ Az abaúji *Nyesta*, *Pocsaj*, *Pocsim* és esetleg a *Gadna*, *Monaj* vagy a Bars megyei *Hecse* víznevek esetében a fordított fejlődés reálisabb lehetőségként merülhet fel.⁶ A korai ómagyar korban valamennyi fenti példában dokumentálható módon jelen van a helynevek homonim viszonya: az azonos nevet viselő víznév és településnév egyaránt adatható. A helynévi homonímia (és egyúttal a metonimikus névadás) alapjául a legkülönbélebb épületek megnevezései is szolgálhattak. A két vármezőben azonban csaknem kizárólagosan olyan településneveket említhetünk, amelyekben a településen lévő templom patrocíniumi neve ismerhető fel: *Mindszent*, *Szentandrás*, *Szentiván*, *Szenttrinitás* Abaúj és *Szentgyörgy*, *Szentmárton* Bars megyéből. Bars megyében mindezek mellett található még két *Keresztúr* nevet viselő település is, melyek (vitatott értelmezésük ellenére) szintén ebbe a kategóriába sorolhatók be. A barsi *Setétkút* név eredetileg forrást, kutat jelölhetett, amelynek sötét volt a vize. A település erről kapta a nevét. Elsődlegesen erdő (*Nyír*, *Petkfüze*, *?Százfa*), hegy (*Saskő*), völgy (*Vízvölgy*), valamilyen terület, kisebb táj (*Szilvaköz*), partszakasz (*Magasmart*) vagy éppen sziget (*Sziget*) megjelöléseivel szintén találkozhatunk településnevekben. Az eredeti mikronév és a másodlagos településnév között ugyancsak homonim kapcsolatot feltételezhetünk (még akkor is, ha az eredeti jelölési érték több esetben nem maradt fenn a forrásokban dokumentálva).

3. A hangalak és a jelentés összefüggésének másik aspektusa az egy jelentéshez tartozó azonos vagy különböző hangalak: ennek keretében a szinonímia és a vele szoros kapcsolatban álló alakváltozatok eseteivel foglalkozom.

3.1. A tulajdonnévi szinonímia lényege⁷ az, hogy a különböző nevek azonos denotátumra vonatkoznak, a szövegen belül az értelem megváltoztatása nélkül felcserélhetők egymással ugyanúgy, ahogy a közszóknál (vö. Jelentéstan 81). Tévesen járnak el azok, akik az olyan megfeleléseket, mint a *Sajó* ~ *Salzach*, illetve a *Kopasz-hegy* ~ *Szár-hegy* ~ *Tar-kő* ~ *Pilis* szinonim neveknek tekintenek. Az előbbi példa ugyanis csupán különböző nyelvek egymásnak megfelelő községi elemekből alakult névpár, az utóbbiak pedig szinonimákból lett tulajdonnevek.

KASZÁS JÓZSEF a többszörös névadás terminust használja az olyan esetekre, amikor ugyanarra az objektumra vonatkozóan a különböző névadó sajátságok elté-

⁵ A folyónév – településnév viszonyban a homonímia, a településnév – településnév viszonyban pedig a fenti definícióból következően a poliszémia jelentkezését láthatjuk.

⁶ A két lehetséges metonimikus változási irány közötti különbségnek azonban a szinkrón jelentéstan viszony szempontjából nem célszerű nagyobb jelentőséget tulajdonítani.

⁷ Vö. Tulajdonnév 38–41, J. SOLTÉSZ: *NytudÉrt.* 83: 562, HOFFMANN: *MNyj.* 23: 17–21.

rő neveket motiválhatnak (vö. Földrajzi nevek ingadozása. NÉ. 1: 27–32). A többféle névadási indíték felhasználása eredményezhette egy-egy hely kettős elnevezését. Ez a jelenség a korai időszakban, az ómagyar kori helynévadásban is megfigyelhető, amint ez olykor az oklevélszövegekből is kiviláglik. Az 1262-es évi kocsói határjárásból (Abaúj vm.) származik például az alábbi szövegrészlet: *ad t-m Tot rachlo, que inferior Zebes et al. nom. Fyzy nominatur* (Gy. 1: 158 Zsebes). Egy 1317-es oklevélben pedig a következő azonosítást találjuk: *fl. Aranyis, quod al. nom. Mezespatak appellatur* (Gy. 1: 40, Abaúj vm.). Korai helyneveket hoz példaként a kettős elnevezések igazolására KRISTÓ GYULA is (vö. Szempontok korai helyneveink történeti tipológiájához. AHistSzeg. 55. sz. Szeged, 1974. 53).

A helynevek szinonimitása a történeti időszakot, az ómagyar kor időszakát tehát éppúgy jellemezte, mint a mai helynévrendszert, vizsgálata mégis jóval elhanyagoltabb az utóbbinál. Ez bizonyos mértékig érthető is, hiszen a történeti névanyag vizsgálata során sok nehézséggel találja magát szemben a kutató: például még az olyan nevek szinonim voltában sem lehetünk teljesen biztosak, amelyeket a források, az oklevelek „másképp, más néven” (*alio nomine*), „vagy” (*vel*) stb. szavakkal kapcsolnak össze. A történeti nevekben ugyanis gyakoriak a névtorzítások, a lejegyzői önkényességek, és sokszor csak a pontosabb, biztosabb lokalizálás miatt hoztak létre ilyen „alkalmi szinonimitású” neveket (vö. HOFFMANN: MNyj. 23: 17).

A szinonim helyneveket a névpárok struktúrája, szemantikai jellemzői szerint csoportokba rendezhetjük. A leggyakrabban olyan szinonim nevekkel találkozhatunk, amelyekben a megkülönböztető előtag ugyanaz, de az egyik névben nincs objektumfajta utaló közszoói névrész. Többnyire vízneveknél, patakneveknél figyelhetjük meg az ilyen névpárokat (*Aranyos ~ Aranyos pataka, Dubróka ~ Dubróka pataka, Gadna ~ Gadna vize, Garadna ~ Garadna-patak ~ Garadna pataka, Hecse ~ Hecse-patak, Ida ~ Ida vize, Komlós ~ Komlós pataka, Rakaca ~ Rakaca pataka*), de van példa ilyen típusú hegy- (*Körtvélyes ~ Körtvélyes-hegy*), vár- (*Bódva ~ Bódvakő*), illetve településnévre (*Apáti ~ Apátifölde, Gyürk ~ Gyürkfölde, Körmöc ~ Körmöcbánya, Mikola ~ Mikolafalu, Padár ~ Padárfölde, Sáró ~ Sárófalu*) is.

Sok esetben a földrajzi köznévi megegyezik a szinonim névpárban, de a jelzők különbözőek. Az *Aranyas-patak ~ Meszes-patak* esetében a víz sajátossága szolgált a névadás alapjául mindkét esetben, de más-más jellegzetesség került előtérbe. Ugyancsak eltérő névadó mozzanat hozta létre az Abaúj megyei *Egres-patak* ’égerfákkal övezett’, illetve *Bocsárd-patak* ’Bocsárd településen folyik vagy ott ered’ szinonim neveit. A település mérete, viszonyított helyzete és birtokosa jelenik meg szemantikai jegyként az *Ida* szinonimáiként a régiségben ismeretes *Kisida ~ Felida ~ Csirkeida* névbokorban.

A szinonim nevek között a *Nagyút ~ Aba nagyút, Sár ~ Nagy-sár / Zselizi-sár, Újvár ~ Abaújvár* nevekben a földrajzi köznévi névrész megegyezik, és a párok egyik tagja megkülönböztető jelzői előtagot tartalmaz.

Előfordul, hogy nem földrajzi köznévi képviseli a rövid változatot, hanem egyszerűes helynév. Ez településnevekben igen gyakran látható a névdifferenciálódással keletkezett *Alméra, Felméra, Albárca, Felbárca, Középbárca, Alkoksó, Algö-*

nyű, Felgönyű, Altuzsa, Feltuzsa stb. településnevekben, amelyek többnyire párhuzamos használatban lehetnek az eredeti névvel (az anyatelepülés megjelölésével).

A szinonim névváltozatok eltérő névrésze olykor közsóként is szinonim kapcsolatban áll egymással: a *Hosszú-völgy* ~ *Hosszú-föld* (az utótag tér el) és az *Ó-Ida* ~ *Holt-Ida* (az előtag különbözik) nevek ezt mutathatják.

Gyakran semmilyen nyelvi elem nem utal arra, hogy szinonim nevekké van dolgunk. A *Liget* ~ *Radimó*, a *Honti-erdő* ~ *Szurkos-cser*, a *Kis-Zsitva* ~ *Topolnyica*, a *Sosolgy* ~ *Saskő*, a *Nádasd* ~ *Száka*, a *Zsebes* ~ *Fűzi* ~ *Tótracló*, a *Fel-szántó* ~ *Marcelfalva*, az *Apáti* ~ *Zsupcs*, a *Didic* ~ *Erdőfalva*, a *Felináncs* ~ *Szent-andrás*, a *Belleg* ~ *Bataföldre*, a *Sevnic* ~ *Újbánya* vagy a *Petend* ~ *Garam-szentbenedek* párokról a használóknak kell tudniuk minden lexikális „segédeszköz” nélkül a szinonimitás tényét.⁸

Sajátos esete lehet a szinonímiának az, amikor egyetlen folyó különböző szakaszait másként nevezik. Abaúj megyében a Szartos egyik mellékvize felső szakaszán a *Küsmőd*, alsó szakaszán pedig a *Bölzse-patak* nevet viseli. Talán a Bars megyei *Kis-Zsitva* ~ *Topolnyica* névpár esetében is folyószakaszok megjelöléséről van szó. A használat különbsége valószínűleg a más névközösséghez tartozástól függ (vö. még ehhez BENKŐ LORÁND, A Nyárámente földrajzinevei. MNYTK. 74. sz. Bp., 1947. 14).

3.2. A szinonim nevek tipizálásakor nem említettem azokat a valóban közeli névváltozatokat, amelyek csupán grammatikai felépítésükben különböznek egymástól. E neveket tekintem alakváltozatoknak. Külön kategóriaként való tárgyalását sajátos alakszerkezetei, kapcsolódási típusai indokolják, de e névváltozatok funkcionális különbsége azonos a szinonim nevekével.

Az alakváltozatok többnyire grammatikai megformáltságukban térnek el egymástól, s az eltérés korpuszunkban kétféle lehet. Elkülönülhetnek egymástól a képzővel ellátott és az anélkül előforduló változatok, ezen belül leggyakrabban az *-i* képző megléte vagy hiánya figyelhető meg: *Horvát* ~ *Horváti*. Az alakváltozatok jellegzetes csoportjának tekinthetjük továbbá azokat a helynévpárokat, amelyek a birtokviszony jelölt vagy jelöletlen voltában mutatnak különbséget: *Aba nagyút* ~ *Aba nagyuta*.

Az alakváltozatok vizsgálata a történeti nevek között leginkább az időbeliség tekintetében szolgálhat tanulságokkal. INCZEFI GÉZA vetette fel a birtokos személyragban különböző alternáns párok esetében annak a lehetőségét, hogy a birtokos személyrag egyes nevekben talán utólag járult a névhez (Makó 27). Nagyobb történeti anyagon végzett elemzésem alapján⁹ igazolható a *Rakolc-patak* ~ *Rakolc pataka*, *Mindszentmálás* ~ *Mindszentmálása* névpárok megléte, de egyértelmű kronológiai következtetések levonására hivatkozott tanulmányomban nem láttam lehetőséget.

⁸ A szinonimitás tényét, fogalmát itt persze kissé tágabban értelmezzük, ugyanis a fenti szinonim nevek között lehetnek olyanok is, amelyek esetében más-más használói kört tehetünk fel: a *Szurkos-cser* például lehetett esetleg a közelében élők által használt név, míg a tőle távol lakók számára ugyanez az objektum *Honti-erdő*-ként volt ismeretes.

⁹ Birtokos jelzős szerkezetű mikrotoponimák a korai ómagyar korban: MNyj. 33: 59–70.

Az egyik elemükben képzőt tartalmazó névpárok bemutatását hasonló anyagon végeztem el.¹⁰ A példák főleg képzett – képző nélküli megfelelést mutattak: *Sosol* ~ *Sosolgy*, *Bocsár* ~ *Bocsárd*, *Horvát* ~ *Horváti*, *Noé* ~ *Novaj* stb., az is előfordul azonban, hogy az alakváltozatok más-más képzőt tartalmaznak: *Erdej* ~ *Erded*, *Homoród* ~ *Homorog* ~ *Homorogd*.

4. A helynevek jelentéstani gazdagsága vagy éppen „kuszasága” a korai ómagyar korban ugyanolyan jellemző vonás, mint ahogy azt a mai helynévanyagban tapasztalhatjuk. A tulajdonnevek (mind a személy-, mind a földrajzi nevek) jelentéstani kutatása még valójában kiaknázatlan területe a névtudománynak: egy nagyobb névállomány elemzése a lehető legsokrétűbb szempontrendszer alapján számos új eredménnyel gazdagíthatná eddigi ismereteinket.

TÓTH VALÉRIA

Előd és Ölyved

CSÁNKI DEZSŐ történeti földrajzában (I:696) egyetlen adattal szerepel egy Előd (1420 körül: *Eleud*) helynév, amelyet a helynévtár készítője Csanád megyébe tett, és feltételelesen Nagylak vidékére lokalizált. Ugyanígy foglalt állást a földrajzi fekvést illetően Csanád vármegye monográfusa, BOROVSZKY SAMU (Csanád vármegye története 1715-ig. II. Bp., 1897. 168) is, mindössze annyiban tért el véleménye CSÁNKIétól, hogy a forrást 1409–14 közé keltezte. Nagyon sokáig ez az Előd számított a Kárpát-medence egyetlen Előd helynévének (KRISTÓ GYULA–MAKK FERENC–SZEGFÜ LÁSZLÓ: *ActaHistSzeged*. 44:51). A névtani szemponton túl az e néven szerepeltetett helynek az adott különleges történeti fontosságot, hogy a magyar krónikairódom Elődöt az Árpádok dinasztiája őseként, illetve a honfoglaló Szabolcs vezér apjaként nevezte meg (SRH. I. 287, 41; a kérdés történeti vonatkozásaira l. KRISTÓ GYULA: *Előd. A magyar őstörténet- és krónikakutatás egy fejezete*. Kézirat). Az Előd helynévi adatot tartalmazó irat egy keltezetlen feljegyzés, amely egyebek mellett *Kerekeghazi* Pál fia Mihály peréről emlékezik meg *Naglaki* Jank fia János mester ellen a *Chanad* megyei *Eleud* birtok iktatása ügyében (MOL. D1. 26 019). Bár *Eleud*öt mind CSÁNKI, mind BOROVSZKY Előd néven önálló faluként szerepeltették adattárunkban, BOROVSZKY felvetette, hogy *Eleud* alkalmasint leírási hiba folytán áll *Elued* (Ölyved) helyett (i. h.). Magam, amikor lektoráltam az e térségre vonatkozó középkori településtörténeti lexikont, az annak kéziratában szintén önálló tételként szereplő Előd helység egyetlen adatának Ölyved alá helyezését kértem, amit BLAZOVICH LÁSZLÓ szerkesztő végrehajtott, így ott Előd már nem szerepel, az *Eleud* adat Ölyved címszó alatt lelhető fel. Viszont itt *Eleud* kétszeri szerepeltetése tévedés; ugyanazon egyetlen adat 1409–14-re keltezve

¹⁰ Részletesebben ld. MNyj. 34: 147–70.